

STEFAN SAMERSKI (HG.), *DAS BISTUM DANZIG IN LEBENSBILDERN. ORDINARIEN, WEIHBISCHÖFE, GENERALVIKARE, APOSTOLISCHE VISITATOREN 1922/25 BIS 2000*, W SERII: *RELIGIONS- UND KULTURGESCHICHTE IN OSTMITTEL- UND SÜDOSTEUROPA*, BAND 3, MÜNSTER-HAMBURG-LONDON 2003, SS. 159.

Jako swoisty prezent dla Kościoła lokalnego w Gdańsku można potraktować interesującą pozycję książkową, która ukazała się na niemieckim rynku wydawniczym. Okazją do jej powstania była obchodzona w 2000 roku 75. rocznica istnienia diecezji, a od 1992 roku – archidiecezji gdańskiej. Tego nietatwego zadania podjął się doc. dr Stefan Samerski, profesor Uniwersytetu w Monachium (Wydział Teologii Katolickiej), autor m.in. takich dzieł, jak: *Die Katholische Kirche in der Freien Stadt Danzig 1920-1933* (Koln 1991) czy *Priester im annektierten Polen. Die Seelsorge deutscher Geistlicher In den an das Deutsche Reich angeschlossenen polnischen Gebieten 1939-1945* (Bonn 1997). Dr Samerski zaprosił też do współpracy historyków na stałe mieszkających w Polsce, którzy przygotowali biogramy niektórych hierarchów gdańskich. Są to: ks. prof. dr Anastazy Nadolny, wykładowca Wyższego Seminarium Duchownego w Pelplinie i dyrektor archiwum diecezjalnego (biogram o F. Janku) oraz ks. infułat Stanisław Bogdanowicz, proboszcz bazyliki Mariackiej w Gdańsku, autor wielu książek traktujących o historii Kościoła gdańskiego, a także o jego biskupach, np. *Carl Maria Antoniusz Splett. Danziger Bischof der Kriegszeit* (Hamburg 1998), *Kościół gdański pod rządami komunizmu 1945-1984* (Gdańsk 2000), *Bo przemoc widzę w mieście i niezgodę. Trudny początek Kościoła Gdańskiego 1922-1945* (Gdańsk 2001). W prezentowanej rozprawie spod pióra S. Bogdanowicza pochodzą biogramy następujących osób: A. Wronki, J. Cymanowskiego, E. Nowickiego, L. Karczmarka, K. Kluza, B. Polzina, T. Gocłowskiego, Z. Pawłowicza oraz W. Lauera.

Das Bistum Danzig in Lebensbildern składa się z 7 rozdziałów. Rozdział pierwszy, wprowadzający (s. 7-34), ukazuje Gdańsk w różnych jego aspektach. Mowa jest w nim m.in. o istniejącym zróżnicowaniu narodowościowym. Osobno został omówiony niemiecki wymiar diecezji gdańskiej (w roku 1925, do roku 1933 i w latach 1933-1945) oraz polska specyfika diecezji powstałej na terenie Wolnego Miasta Gdańska (do 1992 r. i po 1992 r. – w obecnych granicach archidiecezji). Oddzielny punkt autor poświęcił na krótkie przedstawienie roli wizytatora apostolskiego dla katolików gdańskich w Republice Federalnej Niemiec.

Rozdział drugi stanowi stronicowe podsumowanie przedstawionych wcześniej treści, zaś kolejny rozdział zawiera chronologiczny wykaz biskupów ordynariuszy, biskupów pomocniczych, wikariuszy generalnych oraz wizytatorów apostolskich w RFN.

Najbardziej rozbudowana czwarta część pracy (s. 39-149) to biogramy biskupów i administratorów apostolskich w diecezji gdańskiej. W kolejności zostali omówieni: Edward Graf O'Rourke (1876-1943) – w latach 1922-1925 administrator apostolski w Gdańsku, a w latach 1926-1938 biskup diecezji gdańskiej; Anton Sawatzki (1873-1934) – w latach 1926-1934 wikariusz generalny w Gdańsku; Magnus Bruski (1886-

1945) – w latach 1934-1938 – wikariusz generalny w Gdańsku; Karol Maria Splett (1898-1964) – w latach 1938-1964 biskup gdański, zaś w latach 1957-1964 papieski wysłannik dla rozproszonych w RFN gdańskich katolików; Franciszek Jank (1897-1990) – w okresie od lipca do sierpnia 1945 r. wikariusz generalny w Gdańsku; Andrzej Wronka (1897-1974) – w latach 1945-1946 administrator apostolski w diecezji Kulm oraz w Gdańsku, a następnie w latach 1946-1951 – administrator apostolski w Gdańsku; Jan Cymanowski (1888-1965) – w okresie od 1951 r. do 1956 r. członek kapituły katedralnej w diecezji gdańskiej; Edmund Nowicki (1900-1971) – w latach 1945-1951 administrator apostolski w Landsberg/Warte, od 1956 r. do 1964 r. biskup koadiutor w Gdańsku, w latach 1964-1971 biskup w diecezji gdańskiej; Lech Karczmarek (1909-1984) – w latach 1957-1964 biskup koadiutor w Gdańsku, od 1964 r. biskup pomocniczy w Gdańsku, a w latach 1971-1984 biskup ordynariusz w diecezji gdańskiej; Kazimierz Kluz (1925-1982) – w latach 1972-1982 biskup pomocniczy gdański; Bernard Polzin (1914-2003) – od 1957 r. do 1991 r. wikariusz generalny w diecezji gdańskiej; Tadeusz Gocłowski (ur. 1931 r.) – w latach 1983-1984 biskup pomocniczy w Gdańsku, w 1984 r. administrator diecezji gdańskiej, w latach 1984-1992 biskup ordynariusz w diecezji gdańskiej, a od 1992 r. – arcybiskup metropolita gdański; Zygmunt Pawłowicz (ur. 1927 r.) – w latach 1985-2005 biskup pomocniczy w diecezji gdańskiej; Wiesław Lauer (ur. 1934 r.) – w latach 1991-1992 – wikariusz generalny biskupa gdańskiego, od 1992 r. wikariusz generalny w archidiecezji gdańskiej; Antoni Behrendt (1896-1968) – w latach 1964-1968 wizytator apostolski dla gdańskich katolików; Franz Wothe (1910-1994) – w latach 1968-1985 wizytator apostolski dla gdańskich katolików; Johannes Bieler (ur. 1935 r.) – w latach 1986-1998 wizytator apostolski dla gdańskich katolików; od 1999 r. wizytator gdańskich katolików (na zaproszenie Konferencji Biskupów w Niemczech).

Kolejne części książki zawierają: mapy Prus Zachodnich, Wolnego Miasta Gdańsk, kościołów i kaplic w diecezji gdańskiej do 1945 roku oraz granice archidiecezji gdańskiej w 1996 roku, a także wykaz polsko-niemieckich nazw geograficznych i krótkie biogramy współautorów książki *Das Bistum Danzig in Lebensbildern*.

W swej pracy dr Samerski ukazuje Gdańsk jako miasto, a następnie diecezję charakteryzującą się swoistym *genius loci*; miejsce, w którym przez 75 lat splatały się przeróżne wątki historii – tej chwalebnej i tej tragicznej; miejsce napięć nacjonalistycznych, prześladowań, a wreszcie niespotykanego zrywu „Solidarności” dającego wolność miastu, państwu i Europie Środkowowschodniej.

Autor *Das Bistum Danzig in Lebensbildern* historię o diecezji gdańskiej rozpoczyna od 28 czerwca 1919 roku, kiedy to uchwałą Traktatu Wersalskiego zostało utworzone Wolne Miasto Gdańsk. Na powierzchni 1914 km² mieszkało wówczas ok. 360 tysięcy osób, w samym zaś Gdańsku ok. 195 tysięcy. Na terenie Wolnego Miasta Gdańska było ponad 200 tysięcy luteran, blisko 120 tysięcy katolików oraz ponad 10 tysięcy żydów. Pod względem kościelnym terytorium należało wtedy do dwóch diecezji: chełmińskiej i warmińskiej.

Od początku istnienia Wolnego Miasta Gdańskie Zjednoczenie Katolików prosiło rząd pruski, aby postulował w Stolicy Apostolskiej przyłączenie 18 parafii wchodzących w skład diecezji chełmińskiej do Warmii oraz utworzenie w Wolnym Mieście „w jakiegokolwiek formie własnego zarządu terytorialnego, któremu podlegałyby wszystkie 36 gdańskie parafie”.

Owocem tych wysiłków było ustanowienie 24 kwietnia 1922 roku przez papieża Piusa XI na terytorium Wolnego Miasta Gdańska administracji apostolskiej i mianowanie biskupa Edwarda O'Rourke administratorem apostolskim. Jednakże pragnieniem władz Wolnego Miasta Gdańska było uregulowanie stosunków państwo – Kościół na

plaszczyźnie konkordatowej, gdyż byłby to istotny krok w umocnieniu „państwowości” Gdańska jako podmiotu międzynarodowych relacji prawnych. W wyniku rozmów i zabiegów dyplomatycznych na początku 1924 roku ambasada polska w Watykanie uzyskała informację, że Stolica Apostolska rozważa sprawę ustanowienia diecezji gdańskiej. Prawie dwa lata później, 30 grudnia 1925 roku, na mocy bulli *Universa Christi fidelium cura*, papież Pius XI erygował diecezję gdańską. Wkrótce w nowoutworzonej diecezji problemem stał się nacjonalizm. Z Niemiec do Wolnego Miasta Gdańska zaczęły intensywnie napływać idee narodowosocjalistyczne. 28 maja 1933 roku w wolnych i demokratycznych wyborach do *Volkstagu* ponad 50% uzyskała NSDAP. Stanowisko prezydenta Senatu Wolnego Miasta Gdańska powierzono, związanemu ze zwycięską partią, Hermanowi Rauschningowi. W takich warunkach coraz trudniejsza stawała się sytuacja Kościoła; wzrastała także presja wywierana na biskupa gdańskiego Edwarda O'Rourke. Zarówno świątynie jak i instytucje kościelne objęte zostały stałą inwigilacją. Próbowano skłócić biskupa z duchowieństwem i wiernymi.

W krótkim wykładzie dra Samerskiego odnotowany jest także 25 marca 1992 roku, gdy papież Jan Paweł II bullą *Totus tuus Poloniae populus* ustanowił w nowych granicach archidiecezję gdańską. Na mocy tego dokumentu z dawnej diecezji chełmińskiej (obecnie pelplińskiej) wcielone zostały dekanaty: Gdynia I i II, Wejherowo I i II, Puck, Żarnowiec i Żukowo. Natomiast nowo utworzonej diecezji elbląskiej archidiecezja gdańska oddała dekanaty: Nadmorski, Nowy Dwór Gdański, Nowy Staw i Malbork-Kałdowo. W 2000 roku archidiecezję gdańską, na terytorium 2500 km² i w 167 parafiach, zamieszkiwało blisko 975 tys. katolików.

Strony, na których autor, niczym kłamrą, zamknął historię diecezji gdańskiej pozostawiają pewien niedosyt. Dlatego praca pod redakcją S. Samerskiego *Das Bistum Danzig in Lebensbildern* na pewno nie może stanowić wyczerpującego kompendium wiedzy. Niewątpliwie jest jednak ważnym przyczynkiem do poznania krótkich, lecz bogatych dziejów partykularnego Kościoła z arcybiskupstwem w Gdańsku.

KS. ROBERT KACZOROWSKI
AKADEMIA MUZYCZNA W GDAŃSKU